
વીર સંવત ૨૪૯૨, ફાગણ વદ ૩, બુધવાર
તા. ૦૯-૩-૧૯૬૬, શ્લોક-૧૪, ૧૫. પ્રવચન નંબર-૪૬

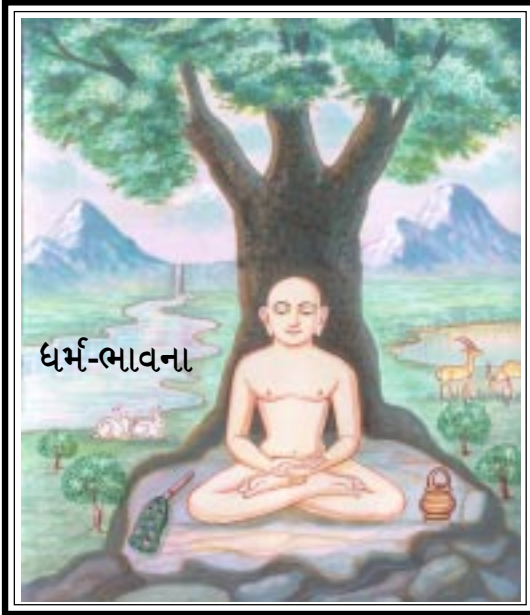
‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છ ઢાળા’ છે. પાંચમી ઢાળા, એની બારમી ભાવના છે, ગાથા ચૌદ. બોધિદુર્લભ ભાવના થઈ ગઈ. બાર ભાવનામાં આ છેલ્લી ભાવના છે. ભાવના એટલે શું ? કે, આત્માનો સ્વભાવ શુદ્ધ છે એવી દૃષ્ટિ થઈ હોય, એ શુદ્ધતાના ચારિત્ર ગુણની આ સંવરની પર્યાયો છે, બાર ભાવના. સંવર છે ને સંવર ? એમાં આવે બાર ભાવના આવે છે ને ? ‘તત્ત્વાર્થસૂત્ર’માં. સંવરની શુદ્ધિની એ દશા છે. આત્મામાં

સમ્યગ્દર્શન આદિ શુદ્ધ દષ્ટિ થઈ છે પછી આ ભાવના ભાવે ત્યારે વધારે શુદ્ધિ થાય. એટલે ‘તત્ત્વાર્થ સૂત્ર’માં એને સંવરમાં નાખી છે ને ? બાર ભાવના. અગીયાર થઈ, બારમી છે.

જો ભાવ મોહતેં ન્યારે, દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે;

સો ધર્મ જઘે જિય ધારે, તબ હી સુખ અચલ નિહારે. ૧૪.

જુઓ ! આ બારમી (ભાવનાની) છેલ્લી કડી. અન્વયાર્થ :- ‘મોહથી (ન્યારે)

જુદા...’ એ શબ્દમાં વાત પડી છે, જુઓ ! આત્મામાં સમ્યગ્દર્શન થાય એ દર્શનમોહ મિથ્યાત્વભાવથી રહિત હોય છે અને સ્વરૂપમાં ચારિત્ર થાય એ પણ રાગ-દ્વેષ ને અચારિત્રથી રહિત હોય છે. સમજાય છે કાંઈ ? ‘જો ભાવ મોહતેં ન્યારે...’ ‘મોહ’ શબ્દે મિથ્યાશ્રદ્ધા અને રાગ-દ્વેષ પરિણામ, એનાથી જે ભાવ જુદો છે તેને દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ?

‘જો ભાવ મોહતેં ન્યારે...’ આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યનની અંતર સાવધાનીથી કરેલું સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને

સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણેય ભાવ ‘જો ભાવ મોહતેં ન્યારે...’ મોહથી જુદા છે. સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ મોક્ષનો માર્ગ તે ભાવ, મોહથી જુદા છે. સમજાણું કે નહિ ? આ બાર ભાવના તમે કેટલી વાર ગોખી છે ?

‘જો ભાવ મોહતેં ન્યારે.’ એમ છે. જેમાં પર તરફની સાવધાનીનો ભાવ, મિથ્યાશ્રદ્ધા ને રાગ-દ્વેષથી રહિત સ્વરૂપ તરફની દષ્ટિની સાવધાની અને સ્થિરતા એ ભાવ, મોહથી જુદા છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે;...’તેને સમ્યગ્દર્શન કહીએ, તેને

સમ્યગ્જ્ઞાન કહીએ. જે મોહથી જુદાં તત્ત્વ શ્રદ્ધાન, અતત્ત્વશ્રદ્ધાનથી જુદો. વાહ ! વાહ ! તત્ત્વ શ્રદ્ધાન ભાવ અતત્ત્વશ્રદ્ધાનથી જુદો. તત્ત્વ જ્ઞાન, અતત્ત્વ જ્ઞાનથી જુદું અને તત્ત્વની વ્રતધાર સ્થિરતા એ અસ્થિરતાથી જુદું. ઉસમેં કયા આયા ? વ્રત મેં ચારિત્ર મેં રાગ આયા કિ નહીં ?

અહીં તો ધર્મ ભાવના (કહે છે). ધર્મ તો એને કહીએ કે જેમાં મોહનો અભાવ હોય. એટલે કે સ્વરૂપની સાવધાનીનો ભાવ હોય, એમ અહીંયાં બારમી ભાવનામાં કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનઆત્મા જે અનંત શાંતિ ને આનંદની ખાણ આત્મા ખાણ, એ તરફનો ભાવ તેને મોહરહિત ભાવ કહે છે. એ દગ નામ સમ્યગ્દર્શન. જુઓ ! અહીં નિશ્ચયની વાત છે. મોહથી ન્યારો ભાવ એટલે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન, મોહથી જુદું જ્ઞાન એ સમ્યગ્જ્ઞાન અને વ્રતાદિક મોહથી ન્યારા એટલે ચારિત્ર – સ્વરૂપની રમણતા. એને અહીં વ્રતાદિક કહેવામાં આવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ?

મોહથી જુદો અને સ્વરૂપથી અભેદ. સમજાણું ? મોહભાવથી જુદો, વિકારીભાવથી જુદો અને આત્મા અવિકારી સ્વરૂપ, એનાથી અભેદ. એવા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર એ સારા છે, એ જ સારા છે, એ જ ભલા છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? એ જ સારરૂપ મોક્ષમાર્ગ છે. જે ‘નિયમસાર’(માં) આવ્યું હતું ને ? ‘નિયમસાર’. ‘નિયમસાર’માં શું આવ્યું હતું ? બસ. લ્યો ! જુઓ ! આ શેઠને યાદ રહે છે. જુઓ ! ‘નિયમસાર’ આવ્યું હતું ને ? નિયમ – નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ અને એમાંથી સાર એટલે વિપરીત રહિત. વિપરીત રહિત આવ્યું હતું કે નહિ ? એ શબ્દની શૈલી લીધી છે આણે, એ શૈલી લીધી છે, જુઓ ને ! સમજાણું કાંઈ ? જે ભાવ ભગવાનઆત્મા, એની સાવધાનીથી – સ્વભાવની સાવધાનીથી શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ને શાંતિ પ્રગટ્યા એ ત્રણે પર સાવધાનીના ભાવથી રહિત છે, મોહથી રહિત છે. સમજાય છે કાંઈ ? આ તો ‘છ ઢાળા’ છે, સાદી ભાષામાં હિન્દીમાં છે. એના અર્થની પણ ખબર ન મળે. શું સત્ય છે એની દરકાર ન મળે.

દગ-જ્ઞાન એ ‘(સારે) સારરૂપ અથવા નિશ્ચય....’ અથવા એ જ મોક્ષનો માર્ગ યથાર્થ સાર છે. સમજાય છે કાંઈ ? ‘દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ રત્નત્રય આદિક ભાવ છે...’ પછી ક્ષમા આદિ, નિશ્ચય સમિતિ, નિશ્ચય ગુપ્તિ એ બધા મોહ ભાવથી ન્યારા, ‘વ્રતાદિક’ શબ્દ પડ્યો છે ને ? સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, ચારિત્ર આદિ. આદિમાં

જેટલી વીતરાગી પર્યાય, રાગ ને વિપરીત શ્રદ્ધા રહિત અવિપરીત પર્યાય આત્મામાં થાય અને વિપરીત પર્યાયથી રહિત. સમજાય છે કાંઈ ? ક્રોધથી રહિત ક્ષમા, માનથી રહિત નિર્માનતા, માયાથી રહિત સરળતા, લોભથી રહિત નિર્લોભતા. એ બધાં ‘દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે.’ એ બધાં મોહની પર્યાયથી રહિત, સ્વરૂપ તરફની દશા એ સાર અને નિશ્ચય છે, એ ધર્મ છે, એ ધર્મ છે. મોહભાવ રહિત દશાને ધર્મ કહે છે. એ ટૂંકી વ્યાખ્યા કરી.

‘સો ધર્મ જભૈ જિય ધારૈ...’ જુઓ ! એમાં પણ ખૂબી કરી છે. એવો ધર્મ જ્યારે જીવ ધારે ત્યારે કરે છે એમ કહે છે. સમજાય છે કાંઈ ? એ કાંઈ કર્મ નડે છે કે, એવું કાંઈ નડતું નથી. ‘સો ધર્મ...’ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર આદિ શુદ્ધ દશા, અશુદ્ધ મોહ આદિથી રહિત, એ જ્યારે એવો ધર્મ ‘જભૈ...’ નામ જ્યારે ‘જિય...’ નામ જીવ ‘ધારૈ...’ જ્યારે જીવ ધારે ત્યારે ધર્મ થાય. ‘ધર્મ’ શબ્દ છે ખરો ને ? ધર્મ શબ્દ છે ને એટલે એમાંથી ‘ધારૈ’ કાઢ્યું છે. ગોઠવ્યું છે બહુ સારું. ‘સો ધર્મ જભૈ જિય ધારૈ...’ એવો ધર્મ જ્યારે આત્મા (ધારે). ભાઈ ! આ તો હિન્દી ભાષા છે. મૂળ શ્લોક, મૂળ શ્લોક હિન્દી છે એમ. અને હિન્દી સાદી છે, અર્થ તો ગુજરાતી થાય છે. મૂળ ભાષા છે એ તો હિન્દી છે અને હિન્દી પણ તદ્દન સાદી અને સીધી ભાષા છે. સમજાય છે કાંઈ ?

‘જો ભાવ મોહતૈ ન્યારે, દગ-જ્ઞાન-વ્રતાદિક સારે; સો...’ ‘સો’ એવો જે ધર્મ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જે આત્માને આશ્રયે થતો ભાવ, જે મોહથી રહિત થયેલી દશા એ ‘ધર્મ જભૈ જિય ધારૈ...’ જ્યારે જીવ ધારણ કરે, ધર્મને ધારણ કરે ત્યારે ધર્મી થાય, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘ધારતી ઇતિ ધર્મ’. જે અધર્મ ધારતો (હતો), અનાદિથી કરતો હતો એમાંથી ધર્મને ધારે ત્યારે તે ધર્મી, ધર્મને ધારે ત્યારે ધર્મી કહેવાય છે. કહો સમજાણું કાંઈ ?

‘તબ હી સુખ અચલ નિહારૈ.’ ‘જભૈ જિય ધારૈ, તબ હી સુખ અચલ નિહારૈ.’ જ્યારે આત્મા જ્યારથી ભગવાનઆત્મા આનંદ ને શાંતિનો પિંડ પ્રભુ ! એના તરફની દષ્ટિ-જ્ઞાન ને શાંતિને ધારે ત્યારથી શાંતિને નિહાળે, આનંદને નિહાળે. સમજાય છે કાંઈ ? ‘તબ હી સુખ અચલ નિહારૈ.’ ત્યારે તે આત્માના આનંદને, અચળ આનંદ,

આત્માનો અચળ આનંદ, એને ત્યારથી દેખે. સમજાય છે કાંઈ ? મોક્ષ દેખે અથવા ત્યારથી મોક્ષની પર્યાય, કારણરૂપ પ્રગટીને મોક્ષ આવો હોય એવું ભાન થાય. કહો, સમજાય છે કાંઈ ? એક કડીમાં બહુ સરસ મુક્યું છે આમાં.

જ્યારે જીવ આત્માના સ્વભાવની શાંતિ-શ્રદ્ધા-જ્ઞાનને ધારે ત્યારે તેને, ‘ત્યારે જ તે (અચલ સુખ) અચળ સુખ...’ એટલે ખરી શાંતિ, નિત્યાનંદનું સુખ, નિત્ય આનંદ એવું સુખ, એને ‘નિહારે...’ એટલે દેખે અને તે નિત્ય આનંદને પામે. ક્રમે ક્રમે એ ભાવના કરતા પૂર્ણ આનંદને પામે. કહો, સમજાણું આમાં ?

ભાવાર્થ :- ‘મોહ એટલે મિથ્યાદર્શન અર્થાત્ અતત્ત્વશ્રદ્ધાન, તેનાથી રહિત...’ મોહ રહિત એટલે બધું, રાગાદિ રહિત (પણ આવી ગયું). ‘નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર (રત્નત્રય) જ સારરૂપ ધર્મ છે.’ એ રત્નત્રય સારરૂપ ધર્મ છે. આપણે ‘નિયમસાર’ ચાલે છે એની સાથે મેળ ખાઈ ગયો, લ્યો ! વ્યવહાર રત્નત્રય એ ખરેખર સારરૂપ નથી. વ્યવહાર રત્નત્રય એ શુભરાગ છે પણ એ મોહ રહિત ભાવ નથી. વ્યવહાર રત્નત્રય દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા, નવ તત્ત્વના ભેદવાળી શ્રદ્ધા, પંચમહાવ્રતના પરિણામ, શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, એમાં શુભરાગ છે, એ મોહરહિત નથી માટે તેને સાર કહેવામાં આવતું નથી. કહો, સમજાણું આમાં ? ‘વ્યવહારરત્નત્રય તે ધર્મ નથી...’ એટલે કે વ્યવહાર રત્નત્રય તે રાગરૂપ છે ને એટલે આ સારરૂપ ધર્મ નથી, રાગ છે.

‘એમ બતાવવા માટે અહીં ગાથામાં ‘સારે’ શબ્દ વાપર્યો છે. જ્યારે જીવ નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને સ્વ આશ્રયવડે પ્રગટ કરે છે...’ જ્યારે જીવ પોતાના નિશ્ચય સ્વભાવને આશ્રયે, શુદ્ધ ચૈતન્યને આશ્રયે અંતર્મુખ અવલંબન કરીને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને પ્રગટ નામ ધારણ કરે છે. કહો, સમજાણું ? ‘ત્યારે જ તે સ્થિર-અક્ષય સુખને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરે છે.’ સંસારના સુખ તો બધા કલ્પિત નાશવાન છે. આ સુખ તો અંતર નિત્યાનંદમાંથી પ્રગટ્યું. નિત્યાનંદ આત્મા એની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ને શાંતિ પ્રગટતા અંતર આનંદ પ્રગટ્યો. એનું ફળ પણ પૂર્ણ આનંદ અચળ પ્રાપ્ત થાય છે. વ્યવહારમાં રાગ હોય છે, રાગથી પુણ્ય બંધાય ને સ્વર્ગ આદિ મળે. અચળ સુખનું કારણ અચળ ભગવાન નિત્યાનંદ આત્મા નિત્ય આનંદ, એમાં ઠરવાથી જે આનંદ

પ્રગટ થાય એ આનંદ પૂર્ણ આનંદનું કારણ છે ને એ વર્તમાન પણ આનંદનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ ? પરમાં સુખ કે દિ' થાશે આમાં ? આ શરીરમાં નિરોગતા હોય, પૈસા હોય, અનુકૂળ હોય.

મુમુક્ષુ :- પહેલી નીરોગતાની આ વાત ...

ઉત્તર :- પહેલી નીરોગતાની કરી. કહો, શરીરમાં નીરોગતા હોય. 'પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા' નર્યા એટલે નીરોગતા.

મુમુક્ષુ :- આત્માની નીરોગતા.

ઉત્તર :- ઇ તો શરીરની કહે છે. પછી 'બીજું સુખ તે ઘરે ચાર દીકરા' એમ કહે છે ને ? 'ત્રીજું સુખ તે સુકુળની નાર', 'ચોથું સુખ એની કોઠીએ જાર' ધૂળમાંય નથી. ઇ ચારેય દુઃખરૂપ ભાવ છે. એમાં સુખ છે નહિ, ધૂળમાંય નથી. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? લોકોએ ગબ્બો ગોઠવી દીધો. નીરોગતા એ નીરોગતા ધૂળ, ધૂળની (છે). એમાં આત્માને શું ? આ તો શરીર, માટી છે. શરીર નીરોગ હોય અને અંદરમાં પૈસા-બૈસાની ખોટ ગઈ હોય તો હોળી સળગતી હોય કે નહિ ? ત્યારે નીરોગ શરીર શું કરે ? કહો.

મુમુક્ષુ :- પણ પૈસા આવ્યા હાથ...

ઉત્તર :- પણ ઇ જ કહે છે પણ જાય છે ત્યારે એને દુઃખ થાય છે કે નહિ ? શરીર નીરોગ છે કે નહિ ? જો નીરોગ (શરીર) સુખનું કારણ હોય તો એ વખતે અંદર તો તેલ રેડ્યું હોય. તેલ રેડ્યું સમજતે હૈં ? એક જણાને દીક્ષા આપી નામ આપ્યા નહિ. એને શિષ્ય ન કર્યો. (સંવત) ૧૯૭૫ માં. ભાઈ આવ્યા હતા. ચાર જણાએ દીક્ષા લીધી હતી, 'રાણપર'. પછી એનું એક જણાએ નામ ન આપ્યું, એક શિષ્યનું, તમારે રહેવા દો એકનું અને પછી... તેલ રેડાય છે, એમ કહેતા હતા. આવા ને આવા. મેં કીધું ભાઈ હવે જેને ત્રણ થયા હશે. ઓલા કે નહિ, મને તો અહીં બધાં લાડવા ઉડે છે ને આ બધાં આમ થાય, મને બળે છે અંદરથી. વેશમાં પડેલો. આહા..હા..! આ સંસારમાં પણ એમ થાય છે ને ? ઓલાને પૈસા થયા ને મને ન મળે, ઓલાના છોકરા સારા થયા ને મને ન મળે, એને નીરોગતા ને મને ન મળે,

ઓલાની દીકરી સારે ઠેકાણે પરણી ને મારી સારે ઠેકાણે જાતી નથી. એ... બળતરા ! હોળી ! આ શરીરે ભલે નીરોગતા હોય.

મુમુક્ષુ :- ચારે એકસાથે જોઈએ ને !

ઉત્તર :- ધૂળમાંય નથી. ચારે હોય તોપણ બળતરા અનેકની હોય છે. અનેક પ્રકાર હોય છે, બાપા ! મોટા રાજા હોય એને રાણી માનતી ન હોય. બહારમાં બધી અનુકૂળતા દેખાય. સમજાય છે ? ઓલી કડક રાણી હોય ગરાસણી, એ વાણિયા જેવી વેવલી ન હોય. એ..ઈ..! ઓલી ગરાસણી હોય સરપણી મોટી. દરબારસિંહ વિચારીને બોલજો અમે પણ ગરાસણી છીએ, હોં ! એમ બોલે. અંદરથી ઊંચો કરે ઓલાને, શું કરે ? ક્યાં જાય ? આ બધાં થયેલા છે ને અમને તો બધાં નામ-ઠામની પણ ખબર છે. એ બધાં અંદર બળતા હોય. બહારથી દેખો તો આમ લુગડા ઊંચા ને આમ રાજ ને મોટરુ ને... પણ અંદર ખબર હોય કે, આ રાણી... ઘરે જાય ત્યાં રાણીનું આમ જ્યાં દેખે (તો) હાય ! હાય ! આ માનતી નથી. બીજા બધાંય માને પણ આ એક માનતી નથી. સમજાય છે ? છડેચોક કહે, અમારું નામ લેશો નહિ. અમે પણ ગરાસીયા ગરાસણી છીએ, હોં ! ગરાસીયાની દીકરી (છીએ). હાય ! હાય ! અંદર હોળી હળગતી હોય, બહારમાં ધૂળય નથી, મફતનો મૂઠ માની બેઠો છે. આત્મામાં સુખ છે. ઈ કહે (છે), જુઓને !

ભગવાનઆત્મા આનંદનો ગાંઠડો છે. અંતર આનંદના રત્નના લાલ ભર્યા છે અંદર. આહા..હા..! લાલ રત્નની ગાંઠડીઓ. કહે છે કે, ભાઈ ! એ આત્મા તરફની દૃષ્ટિ કર એમાં સુખ છે, એનું જ્ઞાન કર એમાં આનંદ છે, એમાં સ્થિર થા એમાં શાંતિ છે. સમજાણું કાંઈ ? વાત એને કેમ બેસે ? ગોઠવી દીધાં. આમ ભ્રમણ... ભ્રમણ... ભ્રમણ..., બહારમાં... બહારમાં... સળગ્યા જ કરે ચારે કોર. સમજાણું કાંઈ ?

‘જ્યારે જીવ નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને સ્વ આશ્રયવડે પ્રગટ કરે છે ત્યારે જ તે સ્થિર-અક્ષય સુખને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરે છે. આવી રીતે ચિંતવન કરી સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ સ્વસન્મુખતાનો અભ્યાસ વારંવાર કરે છે તે ધર્મ ભાવના છે.’ વારંવાર અંતર ભગવાન બિરાજે છે પોતે જ, એકલો આનંદનો રસ કંદ આત્મા છે. અતીન્દ્રિય આનંદ

જેવો સિદ્ધને આનંદ છે એવો જ આનંદ અંદર પડેલો છે. સિદ્ધને એક સમયની પર્યાયનો પ્રગટ આનંદ છે. અંદરમાં એવા એવા અનંત પર્યાયનો આનંદ એક આનંદ ગુણમાં પડ્યો છે. અહીંયાં મોહ રહિત થઈને દષ્ટિ કરવાનો વખત લેતો નથી. પછી દુઃખી થાય છે. દુઃખી થાય છે પોતાને કારણે અને માને કે કર્મને કારણે, આ પ્રતિકૂળતાને કારણે, આ સગવડતા નથી (એને) કારણે (દુઃખી છું). મૂઢ બહારનો દોષ કાઢીને એનો જ વાંક કાઢ્યા કરે છે. કહો, સમજાણું ?

ધર્મ ભાવના વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ વીતરાગ ફરમાવે છે, ભાઈ ! તારો સ્વભાવ તારી પાસે છે ને પ્રભુ ! એની તું એકાગ્ર થઈને ભાવના કર એમાં તને આનંદ છે. લ્યો ! ઇ ચૌદમો બોલ થયો. હવે પાંચમી ઢાળની એક છેલ્લી ગાથા રહી.

આત્માના અનુભવપૂર્વક ભાવલિંગી મુનિનું સ્વરૂપ

સો ધર્મ મુનિનકરિ ધરિયે, તિનકી કરતૂતિ ઉચરિયે;
તાકોં સુનિયે ભવિ પ્રાની, અપની અનુભૂતિ પિછાની. ૧૫.

અન્વયાર્થ :- (સો) એવો રત્નત્રયસ્વરૂપ (ધર્મ) ધર્મ (મુનિનકરિ) મુનિઓ દ્વારા (ધરિયે) ધારણ કરવામાં આવે છે. (તિનકી) તે મુનિઓની (કરતૂતિ) ક્રિયાઓ (ઉચરિયે) કહેવામાં આવે છે. (ભવિ પ્રાની) હે ભવ્ય જીવો ! (તાકોં) તેને (સુનિયે) સાંભળો, અને (અપની) પોતાના આત્માના (અનુભૂતિ) અનુભવને (પિછાની) ઓળખો.

ભાવાર્થ :- નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને ભાવલિંગી દ્વિગમ્બર જૈન મુનિ જ અંગીકાર કરે છે-બીજો કોઈ નહિ. હવે આગળ તે મુનિઓના સકલચારિત્રનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. હે ભવ્યો ! તે મુનિવરોના ચારિત્રને સાંભળો અને પોતાના આત્માનો અનુભવ કરો.

પાંચમી ઢાળનો સારાંશ

આ બાર ભાવના તે ચારિત્રગુણના આંશિક શુદ્ધ પર્યાયો છે, તેથી તે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને જ હોઈ શકે છે. સમ્યક્ પ્રકારે આ બાર પ્રકારની ભાવનાઓ ભાવવાથી વીતરાગતાની

વૃદ્ધિ થાય છે, તે બાર ભાવનાનું ચિંતવન મુખ્યપણે વીતરાગ દિગમ્બર જૈન મુનિરાજને જ હોય છે, અને ગૌણપણે સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે. જેમ પવન લાગવાથી અગ્નિ ભભૂકી ઊઠે છે તેમ અંતરંગ પરિણામોની શુદ્ધતા સહિત આ ભાવનાઓનું ચિંતવન કરવાથી સમતાભાવ પ્રગટ થાય છે, અને તેનાથી મોક્ષસુખ પ્રગટ થાય છે. સ્વસન્મુખતાપૂર્વક આ ભાવનાઓથી સંસાર, શરીર અને ભોગો પ્રત્યે વિશેષ ઉપેક્ષા થાય છે, અને આત્માના પરિણામોની નિર્મળતા વધે છે. [આ બાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જાણવું હોય તો ‘સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’, ‘જ્ઞાનાર્ણવ’ વગેરે ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું.]

અનિત્યાદિ ચિંતવનથી શરીરાદિને બૂરાં જાણી, હિતકારી ન જાણી તેનાથી ઉદાસ થવું તેનું નામ અનુપ્રેક્ષા નથી, કારણ કે એ તો જેમ પ્રથમ કોઈને મિત્ર માનતો હતો ત્યારે તેનાથી રાગ હતો અને પાછળથી તેનો અવગુણ જોઈને ઉદાસીન થયો, તેમ પહેલાં શરીરાદિથી રાગ હતો પણ પાછળથી તેના અનિત્યાદિ અવગુણ દેખી આ ઉદાસીન થયો, પરંતુ એવી ઉદાસીનતા તો દ્વેષરૂપ છે, પણ જ્યાં જેવો પોતાનો વા શરીરાદિકનો સ્વભાવ છે તેવો ઓળખી, ભ્રમ છોડી, તેને ભલાં જાણી રાગ ન કરવો તથા બૂરાં જાણી દ્વેષ ન કરવો, એવી સાચી ઉદાસીનતા અર્થે અનિત્યતા વગેરેનું યથાર્થ ચિંતવન કરવું એ જ સાચી અનુપ્રેક્ષા છે.

(મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨)

‘આત્માના અનુભવપૂર્વક ભાવલિંગી મુનિનું સ્વરૂપ’ હવે મુનિનું સ્વરૂપ કહે છે.

સો ધર્મ મુનિનકરિ ધરિયે, તિનકી કરતૂતિ ઉચરિયે;

તાકોં સુનિયે ભવિ પ્રાની, અપની અનુભૂતિ પિછાની. ૧૫.

ગૃહસ્થાશ્રમી ધર્મી જીવને પણ આત્મશ્રદ્ધા-જ્ઞાન-સ્થિરતા અંશે થયા છતાં એને મુનિપણું લેવાની ભાવના હોય છે. સમજાય છે કાંઈ ? ક્યારે મુનિપણું લઉં ? ક્યારે મુનિપણું (લઉં) ? પુરુષાર્થની નબળાઈને લઈને સ્થિરતા ન થઈ શકે પણ ભાવના તો (હોય છે). ‘ભાવના’ શબ્દે એ જ ચિંતવના, એકાગ્રતા એ નહિ. ક્યારે મુનિપણું (લઉં) ? ‘શ્રીમદ્’માં નથી આવ્યું ?

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?

ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ઘથ જો ?

જુઓ ! મોતીના લાખોના વેપાર હતા, ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા પણ (ભાવના ભાવે છે કે),

ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ઘથ જો ?

સર્વ સંબંધનું બંધન તીક્ષ્ણ છેદીને,

સર્વ સંબંધનું બંધન તીક્ષ્ણ છેદીને,

વિચરશું કવ મહત્પુરુષને પંથ જો ?

વિચરશું કવ મહત્પુરુષને પંથ જો ?

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?

તીર્થંકરો જેવા ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા છતાં આવી ભાવના વારંવાર ભાવતા હતા. સમજાય છે કાંઈ ? ‘શાંતિનાથ’, ‘કુંથુનાથ’, ‘અરનાથ’. જેને ઘરે છન્નું, છન્નું હજાર પદમણી જેવી રાણી અને જેને ઘરે છન્નું કરોડ પાયદળ, છન્નું કરોડ ગામ, અડતાલીસ હજાર પાટણ, બોંતેર હજાર નગર. સમજાય છે ? એ અંતરની દૃષ્ટિના આત્માના ધ્યાનના આનંદમાં એ ભાવના કરતા કે, અરે...! અમે ક્યારે મુનિ થઈએ. અમે તીર્થંકર થઈ આવ્યા છીએ. અમને પણ ચારિત્ર વિના કેવલ નથી. અમે તીર્થંકર છીએ ખાત્રી છે કે, આ ભવમાં કેવલ (પામવાના), પણ એ ચારિત્ર-સ્વરૂપની રમણતા, દર્શન-જ્ઞાન સહિત અંતરની લીનતાની જમવટ વિના અમને પણ મોક્ષ નહિ થાય. કહો, સમજાશું કાંઈ ?

આવે છે ને ? ‘ધ્રુવ સિદ્ધિ તિથયરો’ એ..ઈ..! આવે છે ક્યાંય ? ‘અષ્ટપાહુડ’માં આવે છે. જેને સિદ્ધિ-મુક્તિ નિશ્ચય છે. તીર્થંકરને તો એ ભવમાં ‘ધ્રુવ સિદ્ધિ’ મુક્તિ નિશ્ચય છે. છતાં પણ એ ભાવના (ભાવે છે કે) અરે...! ક્યારે અમે ચારિત્ર લઈએ ? આહા...! અમારા સ્વરૂપમાં ક્યારે અમે રમીએ ? રમઝટ વાગે. જેમ મોસમમાં વેપારીને મમતાની રમઝટ વાગે છે. ભાઈ ! દુકાન જ્યારે લેવી હશે રમઝટ વાગતી હશે ને બેય જણાને ? ઓહો...! કહે છે કે, એ વખતે કેટલો મોહ હતો. આ સાકર દેવી ને

શું કહેવાય છે ? પાઘડી દેવી ને ઢીંકણા દેવી ને બેય જણા ફરતા હતા એ વખતે. એમ જેમ જગતને જે પ્રિય ચીજ મેળવવા માટે મમતાની રમઝટ લાગી હોય, એમ ધર્મીને પ્રિય ચારિત્ર છે એની એકાગ્રતાની રમઝટ લાગી હોય. સમજાય છે કાંઈ ? આહા..હા..!

સો ધર્મ મુનિનકરિ ધરિયે, તિનકી કરતૂતિ ઉચરિયે;

તાકોં સુનિયે ભવિ પ્રાની, અપની અનુભૂતિ પિછાની. ૧૫.

સમ્યગ્દર્શન અનુભવ પોતાનો જો. તારું સ્વરૂપ જો, ભાઈ ! એ સિદ્ધ સમાન પ્રભુ છે એની અનુભૂતિ જો. અનુભૂતિને જોઈ અને આવી ભાવના કર, મુનિપણાની ભાવના કર. વિશેષ સ્થિરતા કેમ પ્રગટ થાય એવી ભાવના સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ હોય છે. સમજાણું કાંઈ ?

અન્વયાર્થ :- ‘(સો) એવો રત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મ...’ એની સાથે સંઘી કરી. પેલો ધર્મ (કલ્પો) હતો ને ઉપર ? ‘સો ધર્મ’. ‘એવો રત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મ (મુનિનકરિ) મુનિઓ દ્વારા ધારણ કરવામાં આવે છે.’ શ્રાવક એ પૂર્ણ ધર્મ ધારી શકતો નથી. પહેલી શ્રાવકની વ્યાખ્યા આવી ગઈ છે. મુનિ સિવાય સર્વ વિરતિ (શ્રાવક). એ મુનિ પણ અંતરમાં મુનિપણું, હોં ! તદ્દન આમ હળવા.. હળવા... કયાંય પ્રતિબદ્ધ નથી કે, મારે અહીંયાં અડધો કલાક બોલવું પડશે એવો પ્રતિબદ્ધ નથી. કે અહીંયાં શાસ્ત્ર આટલું લખવું પડશે એવો પણ જેને વિકલ્પમાં પ્રતિબદ્ધ નથી. તદ્દન અપ્રતિબદ્ધ. સમજાણું કાંઈ ? અંતર આનંદ સ્વરૂપમાં રમવા ચારિત્ર જે ધારણ કરે છે, એની અંતરની ઉગ્રતાના પુરુષાર્થમાં ઘણી જ આગમનતા, અતીન્દ્રિયતા હોય છે. કહે છે એવો મુનિ ધર્મ ધારણ કરી શકે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં એવો ધર્મ શ્રાવક ધારી શકે નહિ.

‘તે મુનિઓની ક્રિયાઓ કહેવામાં આવે છે.’ એ મુનિની આચરણની ક્રિયાઓ કહેવામાં આવે છે. ‘હે ભવ્ય જીવો ! તેને સાંભળો, અને પોતાના આત્માના અનુભવને (પિછાની) ઓળખો.’ મૂળ તો આ તારા આત્માને ઓળખ કે, આ આત્મા પૂર્ણ આનંદ શુદ્ધ ચૈતન્ય (છે) એનો અનુભવ કર અને પછી આવી ચારિત્રની ભાવના કર અથવા આવી ચારિત્રની વ્યાખ્યા કરી એ તું સાંભળ કે ચારિત્ર કેવું હોય છે. આ છેલ્લી ઢાળ, હવે છઠ્ઠી ઢાળ. સમજાણું ? ‘અપની અનુભૂતિ પિછાની.’ પોતાના આત્માનો

આનંદ અનુભવ, એ આત્માની અનુભૂતિ-અનુભવ એને ઓળખો.

અનુભવીને એટલું રે આનંદમાં રહેવું રે

ભજવા પરિબ્રહ્મને બીજું કાંઈ ન કહેવું રે.

પિછાણો, કહે છે. જુઓ ! ઓ...હો...હો...! દુનિયાની માથાકૂટ મુક. વેપાર ધંધાના વિકલ્પો છોડ, એમ કહે છે. અને આવી મુનિપણાની ભાવના કર. એ વિના, ચારિત્ર વિના મુક્તિ નથી. અને ચારિત્ર એટલે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન વિના હોતું નથી. સમજાણું કાંઈ ?

ભાવાર્થ :- ‘નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ ધર્મને ભાવલિંગી દિગંબર જૈન મુનિ જ અંગીકાર કરે છે-બીજો કોઈ નહિ.’ જેને બહાર નગ્ન દશા થઈ ગઈ હોય, અંદરમાં જેને ત્રણ કષાય રહિત આત્માના વીતરાગી આનંદની ઉગ્રતાના અતીન્દ્રિય આનંદના સ્વાદમાં પડ્યો હોય. સમજાય છે કાંઈ ? એ જંગલમાં પડ્યા હોય તો પણ એ આનંદમાં હોય છે, આનંદમાં મસ્ત હોય છે. મુનિ જંગલમાં હોય પણ અતીન્દ્રિય આનંદનું જ્યાં વેદન ઉગ્ર થઈ ગયું છે, પ્રચુર સ્વસંવેદન (થયું છે), એમ ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ પાંચમી ગાથામાં કહે છે. મુનિઓને પ્રચુર આનંદ-સ્વસંવેદન-સ્વ (નામ) પોતાનું સં-પ્રત્યક્ષ વેદન. પ્રચુર સ્વસંવેદન (થયું છે). સમક્રિતીને સ્વસંવેદન છે, સમ્યગ્દષ્ટિને સ્વ પોતાનું સં પ્રત્યક્ષ આનંદનું વેદન અંશે છે, મુનિને પ્રચુર સ્વસંવેદન (છે). સમજાય છે કાંઈ ? આહા...! દુનિયા દેખે કે એ દુઃખી છે. ભગવાન કહે છે કે, એ આનંદમાં છે.

જુઓ ! અહીં કહે છે, આહા...હા...! વાઘણ ખાય છે, સિંહણ કોને ખાય ? આનંદને ખાય છે એ આત્મા, અંતરમાં આનંદને લુંટે છે. અતીન્દ્રિય આનંદના સબડકા લે છે. સબડકા ભાષા આતી હૈ તુમ્હારે મેં ? સબડકા. કઢી-બઢી હોય ને ઊંચી કઢી કે દૂધપાક, ખીર (હોય એના) સબડકા (લે). ભાઈ કહે છે સબડકા પણ કહે છે. આપણે મેળ આવતો હોય તો મારે કાઠિયાવાડી ‘સબડકો’ ભાષા છે. સમજાણું ?

એ આત્મા આનંદનું સરોવર છે. આહા...હા...! જેને તૃષા લાગી હોય અને એ પછી ત્યું મોહું મુકે. આ બકરી જોઈ ? (એને) પાણીની તૃષા લાગી હતી. બે પગ હેઠે હોય ને બે પગ પાછળ. ઠંડા પાણીના તળાવ ભર્યા હોય ને એમાં તૃષા લાગી

હોય તો એકદમ પીવે. બકરી.. બકરી કહતે હૈ ના કચા કહતે હૈ ? બકરી આમ બે પગ નીચે રાખે એટલે કે આમ મોઢું અડાડવું જોઈએ ને ! બે પગ પાછળ. આમ પીવે તો જાણે એ તો એકરસ થઈ ગઈ હોય. પાછળથી કોઈ વાઘ મારવા, કાપવા આવે તો એને ખબર ન રહે, એટલો રસ એને (હોય). એની આંખો પણ ત્યાં હોય, નજર પણ ત્યાં હોય, બધું આખું બધું (લક્ષ ત્યાં હોય). પાછળથી કોઈ ખાવા આવે, મારવા આવે તો ખબર ન હોય, હમણાં પકડશે કે નહિ તોય એને ખબર ન હોય.

એમ કહે છે કે, આત્મામાં મુનિને એટલો આનંદ ચુસતો હોય, અંદરમાં તળાવ ભરેલું (છે). એમ આત્મા આનંદથી ભરેલો ભગવાન છે. એમાં અંતરની એકાગ્રતામાં એટલો આનંદ ચુસે કે સંયોગમાં પરિષદ કે ઉપસર્ગની એને ખબર પડતી નથી. સમજાણું કાંઈ ? એનું નામ મુનિપણું છે. મુનિપણું કાંઈ આલીદુવાલી નથી કે, સાધારણ વાતથી પમાય જાય. સમજાણું કાંઈ ?

એ અહીં કહે છે, એવો ધર્મ તો ભાવલિંગી દિગંબર મુનિ ધારણ કરી શકે. એવો ધર્મ બીજો ગૃહસ્થાશ્રમમાં સમક્ષિતી પણ મુનિનો જે ધર્મ છે એવો ધારી શકે નહિ. મિથ્યાદષ્ટિને તો હોય જ શેનો ? અન્યમત્તિ તો બધાં નાગા ભલે ફરે પણ આ ધર્મ એને હોઈ શકે નહિ. વસ્તુનું ભાન નથી, દષ્ટિ નથી, અંતરમાં ક્યાં મારે ઠરવું ? કઈ ચીજમાં ? એ ચીજની ખબર નથી. એ ચીજ કેવી છે, કેવડી છે એની ખબર નથી. અજ્ઞાનીને તો ચારિત્ર હોય નહિ કેમ કે સમ્યગ્દર્શન નથી, કેમકે સમ્યગ્દર્શનનું ધ્યેય જે આખો આત્મા કેવડો છે એની એને ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..!

એ ‘નિશ્ચયરત્નત્રયસ્વરૂપ...’ ભાઈ ! હવે બધાં જેને-તેને જય મહારાજ (કરે). આ બધાં શેઠિયાએ પણ કરેલા, બહુ માખણ ચોપડેલા. પણ ઇ કહે કે, અમે જાણતા હતા કે, આ બધું આમ કરીએ છીએ. આહા..હા..! સમ્યગ્દર્શનના આનંદના સ્વાદ આગળ વિશેષ આનંદ લેવા ચારિત્ર અંગીકાર કરે છે.

આ ઓલામાં પાઠ એવો છે, આ ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’માં, રાગ-દ્વેષ નિવૃત્તિ અર્થે. એમ આવે છે ને ? શ્લોક છે ને ઇ ? ઇ (એક વિદ્વાન) એ પહેલો કથો હતો તે દિ’ (સંવત) ૧૯૮૨માં. ૧૯૮૨ની સાલમાં આવ્યા હતા ને ? (એક વિદ્વાન) ને કચા કહેવાય બીજા ? ભાઈ ! અત્યારે પેલા ‘કલકત્તા’વાળા શું કહેવાય ? ભગત.

એ બે આવ્યા હતા, બે આવ્યા હતા, ૧૯૯૨ની સાલમાં આવ્યા હતા ‘હીરાભાઈ’ના મકાનમાં. ત્રીસ વર્ષ થઈ ગયા. તે તે દિ’ એમ કહેતા કે, જુઓ ! મુનિઓ તો રાગ-દ્વેષની નિવૃત્તિ અર્થે ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે. માટે રાગ-દ્વેષ ઘટાડવા માટે ચારિત્ર ગ્રહણ કરવું. એ શબ્દ ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’માં આવે છે. ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’માં આવે છે, રાગ-દ્વેષ નિવૃત્તિ હેતુ. પણ એનો અર્થ એ થયો કે, વીતરાગતા પ્રગટ કરવા માટે ચારિત્ર છે. સમજાણું કાંઈ ? ઇ શ્લોક તે દિ’ બોલ્યા હતા. આહા..હા..!

ગૃહસ્થાશ્રમમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનની વીતરાગતાનો અંશ આવ્યો હોય છે, ચારિત્રનો અંશ થોડો હોય છે પણ મુનિપણા વિના એવું ચારિત્ર... આહા..! સંયમ ચારિત્ર અને એની એ મીઠાશના આનંદની ઉગ્રતા.. જે દેવને નથી, ઇન્દ્રોને નથી, સમકિતી, શ્રાવકને નથી અને પાંચમાં ગુણસ્થાનવાળા શ્રાવકને (નથી), એટલો આનંદ એને વધી ગયેલો હોય છે. સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે, ભાવલિંગી મુનિ એ ચારિત્ર ‘અંગીકાર કરે છે - બીજો કોઈ નહિ.’ ભાર નહિ સાધારણ જીવનો. ‘આગળ તે મુનિઓના સકલચારિત્રનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. હે ભવ્યો ! તે મુનિવરોના ચારિત્રને સાંભળો અને પોતાના આત્માનો અનુભવ કરો.’ વધારો. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન કરો ને એથી પણ વધારો, અનુભવ કરો.

પાંચમી ઢાળનો સારાંશ

‘આ બાર ભાવના તે ચારિત્રગુણના આંશિક શુદ્ધ પર્યાયો છે,...’ ચારિત્ર એટલે સંવર છે ને ? સંવરની ભાવના છે ને ? ‘તે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને જ હોઈ શકે છે.’ આવી ભાવના મિથ્યાદષ્ટિને હોય નહિ. ‘સમ્યક્ પ્રકારે આ બાર પ્રકારની ભાવનાઓ ભાવવાથી વીતરાગતાની વૃદ્ધિ થાય છે, તે બાર ભાવનાનું ચિંતવન મુખ્યપણે વીતરાગ દ્વિગંબર જૈન મુનિરાજને જ હોય છે,...’ મુખ્યપણે. શ્રાવક કરે છે. ‘અને ગૌણપણે સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે.’ (આ બધું) પહેલાં કીધું છે, એની વાતો થઈ ગઈ છે, પહેલી વાત થઈ ગઈ છે ને ? બાર ભાવના ભાવતા ભાવતા જેમ અગ્નિને ફૂંક મારે અને અગ્નિ પ્રજ્વળે એમ આત્માની અગ્નિ એકાગ્ર શાંતિ છે એ આવી ભાવના ભાવે તો એ શાંતિ પ્રગટે. દાખલો આવ્યો હતો ને ? ફોટો નહોતો આવ્યો ? શું આવ્યો હતો ફોટો ? દેખાય છે કે નહિ ન્યાં ? એ નથી આમાં. ઓલામાં છે. ભાવનાનો

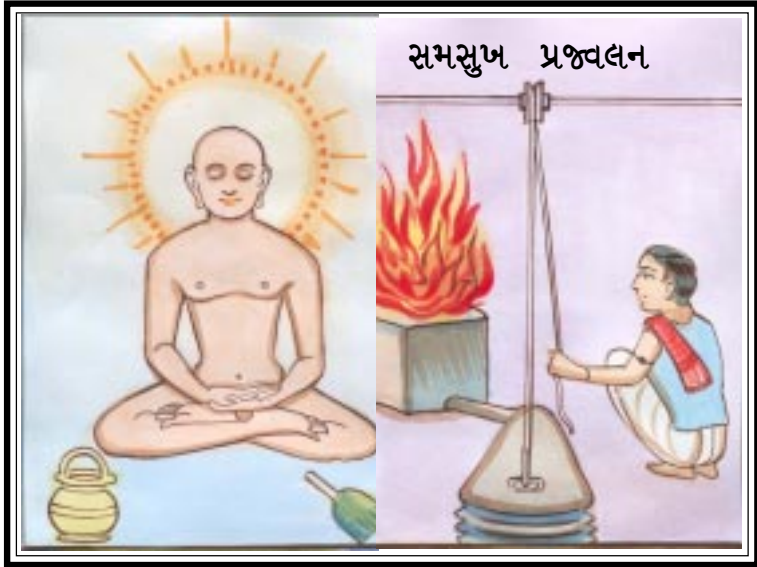
નહોતો આવ્યો ? પ્રજ્વલિત. ચિત્રમાં અહીંયાં ૧૩૯ પાને છે, હિન્દી દેખો ! જુઓ ! ‘ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ, જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;...’ એ બીજી જ છે. ‘ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ;...’ એ પાંચમી ઢાળની બીજો શ્લોક છે. ‘જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;...’

ઇન ચિન્તત સમ સુખ જાગૈ, જિમિ જ્વલન પવનકે લાગૈ;

જબ હી જિય આતમ જાનૈ, તબ હી જિય શિવસુખ ઠાનૈ. ૨.

જુઓ ! આ જુઓ ! અહીં અગ્નિ છે, એમાં જુઓ પેલો ફૂંક મારે છે. અગ્નિ પ્રજ્વળે છે, ફોટો છે. છે કે નહિ ? એમ ભગવાનઆત્મા અંદરના શાંતિના આનંદને જેણે અંતર દષ્ટિમાં

લીધો છે એ આ બાર ભાવનાની ફૂંક મારે છે તો શાંતિ પ્રજ્વળે – ઉગ્ર થાય છે એમ કહે છે. ભૂંગળી નથી મારતા સોની ? સોની કહતે હૈ (ના) ? તે ભૂંગળીમાંથી ફૂં. ફૂં... કરે ને ? અગ્નિને પ્રજાળવા. એમ ધર્માત્મા-સોની પોતાનું નિર્મળ સોનું શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ છે એણે

અંદર દષ્ટિ-જ્ઞાનમાં લીધું છે. એને જરી અશુદ્ધતા થોડી છે, એને બાર ભાવના દ્વારા શુદ્ધતાને પ્રગટ કરીને અશુદ્ધતાનો નાશ કરે છે. કહો, સમજાણું આમાં ? ઇ આવી ગયું, એ બધું આવી ગયું છે. એ વધારે જોવું હોય તો ‘સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’માંથી લેવું, લ્યો ! ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ની અનીતિની વાત થોડી લીધી છે. એ પાંચ ઢાળા પૂરી થઈ ગયો.

છઠ્ઠી ઢાળ

(હરિગીત છંદ)

અહિંસા, સત્ય, અયૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતનાં લક્ષણો
ષટ્કાય જીવ ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;
રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં, હિંસા ન ભાવિત અવતરી.
જિનકે ન લેશ મૃષા, ન જલ મૃણ હૂ વિના દીયો ગહૈં;
અઠદશસહસ વિધ શીલધર, ચિદ્બ્રહ્મમેં નિતરમિ રહૈં. ૧.

અન્વયાર્થ :- [પાંચમી ઢાળમાં કહ્યા તે મુનિરાજોને] (ષટ્કાય જીવ) છ કાયના જીવોને (ન હનનતૈં) ઘાત નહિ કરવાના ભાવથી (સબ વિધ) સર્વ પ્રકારની (દરવહિંસા) દ્રવ્યહિંસા (ટરી) દૂર થઈ જાય છે, અને (રાગાદિ ભાવ) રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરેના ભાવોને (નિવારતૈં) દૂર કરવાથી (ભાવિત હિંસા) ભાવહિંસા પણ (ન અવતરી) થતી નથી. (જિનકે) તે મુનિઓને (લેશ) જરા પણ (મૃષા) જૂઠું (ન) હોતું નથી, (જલ) પાણી અને (મૃણ) માટી (હૂ) પણ (વિના દીયો) દીધા વગર (ન ગહૈં) ગ્રહણ કરતા નથી, તથા (અઠદશસહસ) અઠાર હજાર (વિધ) પ્રકારના (શીલ) શિયળને-બ્રહ્મચર્યને (ધર) ધારણ કરી (નિત) હંમેશાં (ચિદ્બ્રહ્મમેં) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં (રમિ રહૈં) લીન રહે છે.

ભાવાર્થ :- નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શનપૂર્વક સ્વ-સ્વરૂપમાં નિરંતર એકાગ્રતારૂપે રમી રહે છે એ જ મુનિપણું છે. એવી ભૂમિકામાં નિર્વિકલ્પ ધ્યાનદશારૂપ સાતમું ગુણસ્થાન વારંવાર આવે જ છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનના કાળે તેમને પાંચ મહાવ્રત, નગ્નતા, સમિતિ વગેરે ૨૮ મૂલગુણના શુભભાવ હોય છે પણ તેમને તેઓ ધર્મ માનતા નથી. તથા તે કાળે પણ તેમને ત્રણ કષાય-ચોકડીના અભાવરૂપ શુદ્ધ પરિણતિ નિરંતર વર્તે જ છે.

છ કાય (પૃથ્વીકાય વગેરે પાંચ સ્થાવર કાય તથા એક ત્રસ કાય)ના જીવોનો ઘાત કરવો તે દ્રવ્યહિંસા છે અને રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન ઇત્યાદિ ભાવોની ઉત્પત્તિ થવી તે ભાવહિંસા છે. વીતરાગી મુનિ (સાધુ) આ બે પ્રકારની હિંસા કરતા નથી, તેથી તેમને (૧) * અહિંસા મહાવ્રત હોય છે. સ્થૂળ કે સૂક્ષ્મ એ બન્ને પ્રકારનું જૂઠું બોલતા નથી તેથી તેમને (૨) સત્ય મહાવ્રત હોય છે, અને બીજી કોઈ વસ્તુની તો વાત જ શું, પરંતુ માટી અને પાણી પણ દીધા વગર ગ્રહણ કરતા નથી તેથી તેમને (૩) અયૌર્ય મહાવ્રત * હોય છે. શિયળના અઢાર હજાર ભેદોનું સદા પાલન કરે છે અને ચૈતન્યરૂપ આત્મસ્વરૂપમાં લીન રહે છે તેથી તેમને (૪) બ્રહ્મચર્ય (આત્મસ્થિરતારૂપ) મહાવ્રત હોય છે.

હવે છઠ્ઠી ઢાળા, છઠ્ઠી ઢાળ. મુનિવ્રતનું મુનિચારિત્રનું સ્વરૂપ છેલ્લામાં કહે છે. બહુ સારી વાત કરી છે. ‘છ ઢાળા’ ‘દૌલતરામે’ બહુ સારી, ટૂંકામાં બહુ સરસ (બનાવી છે). ગાગરમાં સાગર ભરી દીધી છે. ઘણાને કંઠસ્થ હોય પણ એના ભાવ સમજે નહિ. (એમ ને એમ) ગોખે રાખે. અમારે (આમને) એમ હતું ને ? યાદ કર્યું હતું. બસ, યાદ કર્યું, જાવ.

મુમુક્ષુ :- પાઠશાળામાં ભણાવે છે.

ઉત્તર :- હા, બધાંને ભણાવે છે. પણ આ તો મોટા છે ને, આ તો પહેલાં (છે), એના દિગંબરના જન્મ છે.

મુમુક્ષુ :- એને સહેલું પડી જાય ને ?

ઉત્તર :- એનું કાંઈ નહિ, સમજે એને સહેલું પડે. પહેલું થોડું ઘણું હોય તો સહેલું પડે ને, એમ કહે છે.

હરિગીત છંદ, લ્યો ! આ હરિગીત કીધું છે એ જ આપણું હરિગીત ? ‘અહિંસા,

* નોંધ :- અહીં વાક્યો બદલવાથી અનુક્રમે મહાવ્રતોનું લક્ષણ બને છે. જેમકે, બન્ને પ્રકારની હિંસા ન કરવી તે અહિંસા મહાવ્રત છે-એ વગેરે.

* અદત્ત વસ્તુઓનું પ્રમાદથી ગ્રહણ કરવું તે જ ચોરી કહેવાય છે.

સત્ય, અચૈર્ય, બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતનાં લક્ષણો...’ મુનિને આ પાંચ મહાવ્રત હોય છે. મુનિ-અંતરમાં અતીન્દ્રિય આનંદનું સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કર્યું છે, અતીન્દ્રિય આનંદનું સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગટ કર્યું છે, એમાં સમ્યક્ચારિત્ર ઉગ્રપણે શાંતિનું, આનંદનું પ્રગટપણું કર્યું છે એને આવા પંચ મહાવ્રતના શુભ વિકલ્પો (હોય છે). એ વિકલ્પ દ્વારા એનું ચારિત્ર કેવું છે એમ અહીં બતાવવા માગે છે. સમજાણું કાંઈ ?

(હરિગીત છંદ)

ષટ્કાય જીવ ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;
રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં, હિંસા ન ભાવિત અવતરી.
જિનકે ન લેશ મૃષા, ન જલ મૃણા હૂ વિના દીયો ગઢૈં;
અઠદશસહસ્ર વિધ શીલધર, ચિદ્બ્રહ્મમેં નિતરમિ રહૈં. ૧.

આહા...હા...! ‘ચિદ્બ્રહ્મમેં નિતરમિ રહૈં.’ મુનિ એટલે... આહા...હા...! સમજાય છે કાંઈ ? જુઓને ! ‘શ્રીમદ્’ ‘અપૂર્વ અવસર’માં કેટલું નાખ્યું છે ! એમાં તો એ નાખ્યું ને ! ‘બાહ્યાંતર નિર્ગ્રંથ જો’ એ પણ બાહ્યાંતર નિર્ગ્રંથપણું છે. ચિદ્બ્રહ્મ આ આનંદ, ચિદ્ એટલે જ્ઞાન, બ્રહ્મ આનંદ. આ ચિદ્બ્રહ્મ નામ આનંદમાં જે નિત્ય રમી રહે. અતીન્દ્રિય આનંદમાં ચરવું, રમવું. ચારિત્ર છે ને ? ચરવું, ચરવું એટલે આ ઢોર ખોરાક ચરે છે ને ? બહાર જાય (ત્યારે). ચરતે હૈં, કહે છે ને ? આત્મા અંતર અતીન્દ્રિય આનંદની મહા ફસલ ભરી છે, અંદર અતીન્દ્રિય આનંદ ભર્યો છે. એમાં એકાગ્ર થઈને ચરે છે, અતીન્દ્રિય આનંદને ચરે, રમે... રમે..., લીન... લીન... લીન... લીન... બીજા દેવલોકની ઇન્દ્રાણી આવે, ચળાવે તો ખબર નથી. એટલો આનંદ છે. આહા...હા...! એવા મુનિઓને આવા પંચ મહાવ્રતનો ભાવ હોય છે, એમ કહે છે. છેલ્લો શબ્દ મુકીને (એમ કહ્યું છે). સમજાણું કાંઈ ? (અત્યારે) પેલી મૂળ વાત પડી રહી અને ઉપરની રહી ગઈ. ચોખા (રહી ગયા).

મુમુક્ષુ :- ચોખા એટલે ?

ઉત્તર :- ચોખા એટલે આમ જાણે આ અહિંસા પાળીએ છીએ, મહાવ્રત પાળીએ છીએ. પણ એ ક્યાં ચોખા છે. આ મૂળ વાત રહી ગઈ. અંદર દર્શન-જ્ઞાન ને શાંતિ

ને આનંદ જે છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

અન્વયાર્થ :- ‘પાંચમી ઢાળમાં કહ્યા તે મુનિરાજોને (ષટ્કાય જીવ) છ કાયના જીવોને ઘાત નહિ કરવાના ભાવથી...’ લ્યો ! છ કાયના જીવ. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, ને ત્રસ. છ કાય જીવ છે, હોં ! જીવ છે એ. એક કણી પૃથ્વીમાં એક કણીમાં અસંખ્ય જીવ છે. પાણીના એક બિંદુમાં અસંખ્ય એકેન્દ્રિય જીવ છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ. અગ્નિના એક તણાખામાં અસંખ્ય જીવ. વાયુ, વનસ્પતિ. આહા..! પાંદડું એક (એમાં) અસંખ્ય જીવ છે. બટાટાની કટકીમાં અનંત જીવ છે. ત્રસ-બે ઇન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય. એ છ કાયની હિંસા કરવાના ભાવથી ‘સર્વ પ્રકારની દ્રવ્યહિંસા (ટરી) દૂર જાય છે.’ એને એ ભાવ હોતો નથી. શબ્દ અહીં છે, હોં ! જોયું ને ?

‘ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;...’ ‘જીવ ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;...’ એમ. એ હણવાનો ભાવ નથી એટલે દ્રવ્યહિંસા એને ટળી ગઈ છે. ભાવ પછી નાખશે. ‘ષટ્કાય જીવ ન હનનતૈં, સબ વિધ દરવહિંસા ટરી;’ એક એકેન્દ્રિયનો એક દાણો કે કટકો પણ... લીલ, ફૂગ હોય ને ? નીમ, નીમનું (-લીમડાનું) આટલું પાંદડું, આટલી કટકી, હોં ! એમાં અસંખ્ય જીવ છે. એના ઉપર પગ દે ને વ્હોરાવે તો લે નહિ. પાણીનો બિંદુ એના માટે કરેલો હોય તો મરી જાય તો પણ પાણી લે નહિ. એવા જેના છ કાયની દયાના ભાવ હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? પણ પેલી ચિદ્બ્રહ્મ(માં) રમવાની ભૂમિકા સહિતની (વાત છે).

છ કાય જીવ છે. છ કાયના માવતર છે, એમ કહે છે. આવે છે ને ? ‘છ કાયના પિયર, છ કાયના માવતર,’ પિયર, પિયર. કોઈ પ્રાણીને મારાથી દુઃખ ન થાઓ. એકેન્દ્રિય પણ અનંત જીવ એક આટલી કટકીમાં ! પાણીના એક બિંદુમાં અસંખ્ય જીવ છે. ઇ પાંચ શેર, પાંચ શેર, દસ-દસ શેર પાણી સાધુઓ માટે કરીને લે એના વ્યવહારના ઠેકાણા નથી, (તેને નિશ્ચય) વસ્તુ હોઈ શકે નહિ. એથી પહેલી વાત મુકી ‘છ કાય જીવ ન હનનતૈં...’ હણવાનો ભાવ જેને હોતો નથી. અહીં (લોકોમાં) બહારનું રહ્યું કે, એ છ કાયને ન હણો, છ કાયને ન હણો. પણ છ કાયને ન હણો એ ભાવ છે એ શુભભાવ કોને વ્રતરૂપે હોય છે ? જેને અંતરમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ને ચિદ્બ્રહ્મમાં રમી રહેલો આનંદ હોય છે એ ભૂમિકાને આવો ભાવ હોય છે. સમજાણું

કાંઈ ? દરેક જીવ ઉપર એને કરુણા ભાવ છે.

‘છ કાયના જીવોને ઘાત નહિ કરવાના ભાવથી સર્વ પ્રકારની દ્રવ્યહિંસા (ટરી) દૂર થઈ જાય છે,...’ ‘ન હનનતૈં’ એમાંથી કાઢ્યું છે. ભાવહિંસા પછી કહેશે. ‘રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં...’ જુઓ ! રાગાદિ ભાવ છે એ ટાળ્યા છે. એથી ‘હિંસા ન ભાવિત અવતરી,’ તેથી ભાવહિંસા થતી નથી, અવતરી એટલે ઉત્પન્ન થતી નથી. કેમ (કે), રાગાદિ ભાવ ટાળ્યા છે એમ કહ્યું છે ને ? રાગાદિ અંદરથી ટાળ્યા છે. રાગ છે એ જ ભાવહિંસા છે. શુભ-અશુભ રાગ છે એ હિંસા છે. એ ‘રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં...’ એવા ભાવને જેણે અંતર ટાળ્યો છે. આહા...હા...!

મુનિ એટલે પરમેશ્વર પદ, મુનિ એટલે ‘નમો લોએ સવ્વસાહૂણં’, ‘નમો લોએ સવ્વ આઈરિયાણં’, ‘નમો લોએ સવ્વ ઉવજ્જાયાણં’ પાંચ પદની સાથે એવું જે ચારિત્ર કહે છે કે, શ્રાવકોએ સમ્યગ્દર્શન સહિત એની ભાવના કરવી અને પોતાની દશાને ઓળખવી, કેટલી મારી દશા છે, આવી દશા નથી તેની ભાવના કરવી, એમ કહે છે, હોં ! પહેલું કહ્યું હતું ને ? પિછાણવી, અનુભૂતિ પિછાણવી.

કહે છે, એ છ કાયના જીવનો કોઈ પણ એક કણ. પૃથ્વીનો, પાણીનો, અગ્નિનો, વાયુનો, વનસ્પતિ ને ત્રસ કોઈ જીવને હણતો નથી, નવ નવ કોઠીએ. એમ આવ્યું ને ? ‘સબ વિધ’ નવ કોટિ-મન, વચન ને કાયા, કરણ, કરાવણ ને અનુમોદન. નવ નવ કોટિએ છ કાયના જીવ નહિ હણવાનો ભાવ એને હોય છે. એવી જેને દયા પ્રગટી છે. ઓહો...હો...! અંદર એટલી વીતરાગતા છે કે, તેથી વિકલ્પ એટલો (આવે છે કે), છ કાયના કોઈ પ્રાણીને મારાથી દુઃખ ન થાય. એને અનંતા જીવની આસ્થા છે ને ? નિગોદમાં અનંત જીવ છે, લીલ-ફૂગમાં અનંત જીવ છે, અનંત જીવ છે. આ કોર લીમડાનો, ફૂલ કહેવાયને ફૂલ, (એમાં) અનંત જીવ છે. એવો ભાવ આત્માના આનંદમાં રમતા ચારિત્રવંત સંતોને આ પહેલું મહાવ્રત આવું હોય છે. એમાંથી ઈ લઈ લેવું. સમજાય છે ?

‘રાગાદિ ભાવ નિવારતૈં, હિંસા ન ભાવિત અવતરી’ એટલે કે હિંસા થઈ નહિ એ અહિંસા વ્રત કહેવામાં આવે છે, એમ લેવું. એ પાછળ લેશે, એક શબ્દ પેલાએ લખ્યો છે. સમજ્યા ને ? આમાં નહિ હોય. અહીં કહે *નોંધ :- ‘અહીં વાક્યો બદલવાથી

અનુક્રમે મહાવ્રતોનું લક્ષણ બને છે.’ નીચે છે. ઓલી કોર (છે). વાક્યો બદલાથી એટલે શું ? કે, આ થયું, ન હણવું એ થયું એટલે અહિંસા મહાવ્રત થયું, એમ. છ કાયના કોઈપણ જીવને મન, વચન, કાયે કરી, કરણ, કરાવણ, અનુમોદનથી ન હણવા એનું નામ અહિંસા મહાવ્રત પેહલું થયું. ઓહો..હો..! કહો, મુનિને આવો ભાવ વ્યવહાર હોય છે. ન હોય એમ નહિ. નિશ્ચય એકલો હોય ને વ્યવહાર આવો ન હોય એમ નહિ, વ્યવહાર આવો હોય છે. સમજાણું ?

શ્રાવકના વ્યવહારમાં એકલી ત્રસની હિંસાનો ત્યાગ છે કાં સંકલ્પી હિંસાનો ત્યાગ છે. મુનિને આત્માની એટલી આનંદ દશામાં એટલો એક જરીક વિકલ્પ-છ કાયને ન મારવાનો ભાવ હોય છે. સર્વસાવધ યોગનો ત્યાગ છે. એવી દશા મુનિ ધારણ કરી શકે છે. મહા ઉગ્ર પુરુષાર્થી, જેને એકાદ ભવ આદિમાં મુક્તિની તૈયારી છે એવા જીવો ચારિત્ર (અંગીકાર કરે છે). આવું ચારિત્ર, હોં ! આમ લોકોએ કલ્પેલું, માનેલું, બહારનું એ નહિ. ભાઈ ! આહા..હા..! અંદરમાં રાગનો વિકલ્પ જ્યાં મટી ગયો છે. અહિંસા આત્મામાં પ્રગટ થઈ છે, જુઓ ! અહિંસા અંદરમાં.. આહા..હા..! એને આવો જરીક રાગ-છ કાયને ન મારવા, ન હણવા એ હોય છે. વીતરાગ થઈને એ પણ ટળી જાય છે.

‘રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન,...’ એ અસત્યની વાત કહે છે. આ ભાવહિંસાની વાત કરે છે. ‘રાગ-દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરેના ભાવોને દૂર કરવાથી...’ એ તો પહેલામાં ભાવહનનનું આવ્યું, અહીંયાં અંતરનું (લે છે). ‘(ભાવિત હિંસા) ભાવહિંસા પણ (ન અવતરી)...’ એટલે ઉત્પન્ન થતી નથી. ઉત્પન્ન થતી નથી એમ અહીં તો કહે છે. ‘ન અવતરી’. અંતરમાં એટલી રાગ રહિત ભાવ-અહિંસા દશા થઈ છે ને એટલે એ હિંસાનો ભાવ ત્યાં ઉત્પન્ન થતો જ નથી. એને પહેલું મહાવ્રત અહિંસા વ્રત કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- બેયનું છે.

* નોંધ :- અહીં વાક્યો બદલવાથી અનુક્રમે મહાવ્રતોનું લક્ષણ બને છે. જેમકે, બન્ને પ્રકારની હિંસા ન કરવી તે અહિંસા મહાવ્રત છે-એ વગેરે.

ઉત્તર :- હા, બેય છે ને. દ્રવ્યહિંસા ટળી અને ભાવહિંસા ગઈ ત્યારે, એમ.

‘તે મુનિઓને જરા પણ જૂઠું હોતું નથી,...’ જરા પણ જૂઠું હોતું નથી. પ્રાણ જાય તો પણ અસત્ય બોલતા નથી. નવ નવ કોટિએ મન, વચન ને કાયે, કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું. એ તો વીતરાગી મસ્ત મુનિ જંગલમાં પડ્યા હોય, વનવાસમાં સિંહની પેઠે અંદર આત્મામાં ગર્જતા હોય. પેલો સિંહ બહારથી ગરજે. આ અંદરમાં ગરજતા હોય. આનંદમાં મશગૂલ, મશગૂલ... એને જરીએ જૂઠું બોલવાનું મન, વચન ને કાયાએ કરવું, કરાવવું, અનુમોદન હોતું નથી. એ બીજું મહાવ્રત થઈ ગયું. જૂઠું હોતું નથી એટલે બીજું મહાવ્રત, એમ.

‘(જલ) નામ પાણી અને (મૃણ) નામ માટી પણ દીધા વગર ગ્રહણ કરતા નથી,...’ અચેત નિર્દોષ પાણી અને માટી અચેત. એ પણ દીધા વિના લેતા નથી. સમજાય છે કાંઈ ? શરીરમાંથી બળખો નીકળ્યો (હોય), સૂકી ધૂળ હોય ને ? અજ્ઞાનીઓએ માટી નાખી હોય. પાણી અને માટી પણ દીધા વગર ગ્રહણ કરે નહિ. એ ત્રીજું અચોર્યમહાવ્રત છે, અચોર્યમહાવ્રત.

‘તથા (અઠ્ઠશસહસ્ર) અઢાર હજાર પ્રકારના શિયળને-બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરી...’ અઢાર હજાર પ્રકારના બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરે. આહા..હા..! અઠ્ઠશસહસ્ર. લ્યો ! હંમેશા એ બ્રહ્મ(ચર્ય) ધારણ કરીને નિત્ય ‘(ચિદ્બ્રહ્મ) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં લીન રહે છે.’ એ શુદ્ધોપયોગમાં વધારે મુખ્ય તો એકત્વ છે.

મુમુક્ષુ :- અઢાર હજાર ?

ઉત્તર :- એ બધા બ્રહ્મચર્યના પ્રકાર છે, ઘણા પ્રકાર છે, ભેદ છે. ક્રોધથી, માનથી, માયા, લોભ, મંદ રાગ... પૂર્ણ ઉપર થાય છે. સમજાણું ? ઇ પેલામાં લખ્યું છે. અઢારસહસ્ર, શિલાંગ રસધારા આવતું નથી ? એ..ઈ..! પાંચમા ‘શ્રમણસૂત્ર’માં શબ્દ આવે છે. અર્થ ખબર ન મળે. પણ એને મોઢે ક્યાંથી (હોય) ? અઢારસહસ્ર શિલાંગત ધારા. અક્ષય આયા ચરિતા. એ પાંચમું શ્રમણ સૂત્ર તમને મોઢે નથી આ બધાંને ઘણાંને મોઢે હોય છે. સંપ્રદાયમાં નહિ ? સ્થાનકવાસીમાં આવે છે. સ્થાનકવાસીમાં મોઢે હોય. સ્થાનકવાસીમાં ઘણાંને મોઢે છે. એક ‘દરિયાપરી’ સિવાય ઘણાંને મોઢે

હોય. તમે કરેલું કે નહિ ? એ કરેલું, હવે ભૂલી ગયા હશે. અઢાર હજાર બ્રહ્મચર્યના પ્રકાર છે. એને ધારણ કરી ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં લીન રહે એને મુનિ કહેવામાં આવે છે. એવા મુનિપણાની ભાવના સમ્યગ્દષ્ટિએ અનુભવને વધારવા વારંવાર આવી ભાવના કરવી. ભાવાર્થમાં વિશેષ લેશે. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

